

IBQ LESSENREEKS

G e s c h i e d e n i s

INHOUD LESBIEF

Docentenmateriaal

- Opbouw lessenreeks
- Leerdoelen en toetsmatrijs
- Les 1
- Les 2
- Les 3

Lespresentatie

Leerlingmateriaal

- Werkblad 'profiel historisch persoon'
- Bronmateriaal
- Werkblad 'Schema overeenkomsten en verschillen'
- Exit-ticket

DOCENTENMATERIAAL

OPBOUW LESSENREEKS

Wie: HAVO 4 - Geschiedenis

Wat: IBQ lessenreeks, waarin de vaardigheid contextualisatie getraind wordt.

Duur: 3 lessen van 45 minuten.

Kenmerkende aspect(en): de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat.

Voorkennis: Deze lessenreeks is gemaakt vanuit de veronderstelling dat leerlingen reeds les hebben gehad over de Atheense democratie uit de Oudheid.

IBQ: In hoeverre verschilde de invulling van het dagelijks leven van een Atheense man ten opzichte van een Atheense vrouw gedurende de 5e eeuw v.Chr?

Historische vaardigheid: contextualisatie

Uitleg IBQ:

Deze lessenreeks heeft een IBQ, *inquiry based question*, als uitgangspunt (Philips, 2008, p.65). Alle aangeboden materialen en werkvormen zouden ervoor moeten zorgen dat leerlingen genuanceerd antwoord kunnen geven op deze vraag.

In deze lessenreeks staat de volgende IBQ centraal: *In hoeverre verschilde de invulling van het dagelijks leven van een Atheense man ten opzichte van een Atheense vrouw gedurende de 5e eeuw v.Chr?*

Deze IBQ kan gekoppeld worden aan het kenmerkende aspect “de ontwikkeling van wetenschappelijk denken en het denken over burgerschap en politiek in de Griekse stadstaat”. Op het onderdeel ‘burgerschap’ zal de nadruk worden gelegd en het onderdeel ‘politiek’ wordt als reeds veronderstelt beschouwd. Daarnaast staat de historische vaardigheid contextualisatie centraal, waardoor er tevens een koppeling gelegd kan worden met Domein A van de eindtermen voor havo geschiedenis (Examenblad, 2023, p.8-10).

Philips (2008, p.65) geeft aan dat een IBQ uit drie componenten dient te bestaan.

Allereerst moet de vraag gebaseerd zijn op historische significantie, continuïteit en verandering of oorzaak en gevolg. De IBQ van deze lessenreeks speelt in op historische significantie, omdat leerlingen mogelijke verschillen of overeenkomsten gaan duiden tussen het dagelijks leven Atheense mannen en vrouwen (Seixas & Morton, 2012, p.14). Significantie gaat volgens Philips (2008, p.45) over hoe geschiedenis van meerwaarde kan zijn voor het dagelijkse leven van onze leerlingen. Mogelijkerwijs zet de uitkomst van deze lessenreeks leerlingen aan het denken op welke manier de verhouding tussen mannen en vrouwen in het heden te duiden is.

Ten tweede dient de vraag de interesse en de verbeelding van leerlingen aan te wakkeren (Philips, 2008, p.65). Iemand ‘zijn interesse’ is vrij subjectief, echter is ervoor gekozen om mannen tegenover vrouwen te zetten, omdat dit leerlingen vanuit ‘het man of vrouw zijn’ zou moeten kunnen interesseren.

Tot slot moet de IBQ ervoor zorgen dat historisch denken/redeneren wordt aangespoord. Leerlingen gaan het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr met elkaar te vergelijken.

OPBOUW LESSENREEKS

Uitgangspunt werkvormen

De werkvormen die uitvoerig beschreven worden in het docenten- en leerlingmateriaal zullen inspelen op het aanwakkeren van contextualisatie, waarbij de principes van Huijgen (2018, p.206) als uitgangspunt worden genomen.

Het tonen van historische empathie (Huijgen, 2018, p.29) en het vermijden van anachronistisch denken (Seixas & Morton, 2012, p.152) zullen een prominente plaats innemen binnen deze lessenreeks. Dit zijn immers de valkuilen voor leerlingen als ze historisch contextualiseren, zoals Huijgen (2018, p.206) dat onderschrijft.

Globale opzet lessenreeks

De lessenreeks bestaat uit drie lessen, waarin de IBQ centraal staat.

- In de eerste les vullen de leerlingen een profielschets in voor een fictief historisch persoon.
- Tijdens de tweede les maken de leerlingen een schema waarin overeenkomsten en verschillen in het dagelijkse leven van Atheense mannen en vrouwen eruit zag.
- In de laatste les hebben de leerlingen een verbeeldingsobject gemaakt, gerelateerd aan het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr, dat gepresenteerd gaat worden.

Alle lessen dragen bij aan de levendige eindactiviteit (Kitson et al., 2011, p.56), waardoor er antwoord gegeven kan worden op de IBQ.

LEERDOELEN EN TOETSMATRIJS

Vak: Geschiedenis
Leerjaar: HAVO 4, module 1
Onderwerp: Oudheid
Duur lessenreeks: 3x 45 minuten

Leerdoelen per les	
Les 1	<p>Leerdoel 1: De leerling kan benoemen uit welke verschillende sociale lagen de Atheense samenleving bestond gedurende de 5e eeuw v.Chr.</p> <p>Leerdoel 2: De leerling kan, door het bestuderen van primaire- en secundaire bronnen over de Atheense Oudheid, uitleggen hoe een dag uit het leven van een Atheense man óf vrouw uit de 5e eeuw v.Chr. eruit zag.</p> <p>Leerdoel 3: De leerling kan voor een fictief historisch persoon een sociaal, cultureel, economisch, ruimtelijk en chronologisch profiel maken.</p>
Les 2	<p>Leerdoel 4: De leerling kan, door middel van de expert-methode, informatie uitwisselen met klasgenoten over het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.</p> <p>Leerdoel 5: De leerling kan overeenkomsten en verschillen te duiden tussen het dagelijkse leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.</p>
Les 3	<p>Leerdoel 6: De leerling leert om een dagelijks tafereel van een Atheense man én vrouw uit de 5e eeuw v.Chr te visualiseren.</p>

Taxonomisch niveau						
Leerdoelen	Onthouden	Begrijpen	Toepassen	Analyseren	Evalueren	Creëren
1	x					
2		x				
3			x			
4				x		
5				x		
6						x
%	16,7	16,7	16,7	33,2	0	16,7

LES 1

Inhoud les 1:

Tijdens de eerste les gaan de leerlingen zich verdiepen in hoe de invulling van het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen eruit zag gedurende de 5e eeuw v.Chr. Hiervoor zal een kort bronnenonderzoek worden uitgevoerd. Aan de hand van het bronnenonderzoek vullen de leerlingen een profiel in voor een fictief historisch persoon.

Leerdoelen:

Leerdoel 1: De leerling kan benoemen uit welke verschillende sociale lagen de Atheense samenleving bestond gedurende de 5e eeuw v.Chr.

Leerdoel 2: De leerling kan, door het bestuderen van primaire- en secundaire bronnen over de Atheense Oudheid, uitleggen hoe een dag uit het leven van een Atheense man óf vrouw uit de 5e eeuw v.Chr. eruit zag.

Leerdoel 3: De leerling kan voor een fictief historisch persoon een sociaal, cultureel, economisch, ruimtelijk en chronologisch profiel maken.

Voorbereiding:

Om deze les te kunnen geven heb je de volgende zaken nodig:

- Laptop + digibord
- Lespresentatie (zie lespresentatie)
- Bronnen (zie leerlingmateriaal)
- Profiel historisch persoon (zie leerlingmateriaal)

De les bestaat uit drie delen:

1. Introductie IBQ, lessenreeks en lesdoelen. (10 minuten)

Aan het begin van de les wordt de IBQ, middels de lespresentatie aan de leerlingen gepresenteerd. De functie van een IBQ is immers dat het de interesse van leerlingen zou moeten aanwakkeren (Philips, 2008, p.65).

Vervolgens wordt de globale opzet van de lessenreeks met de leerlingen doorgesproken, zodat de verwachtingen duidelijk zijn. De docent benadrukt dat alle lessen en opdrachten een bijdrage leveren, om uiteindelijk antwoord te kunnen geven op de centrale IBQ. Afhankelijk of er door de docent gekozen is om deze lessenreeks, in combinatie met het eindproduct formatief of summatief in te zetten, kan dit aan de leerlingen worden medegedeeld.

Zodra de lessenreeks globaal geïntroduceerd is, worden de lesdoelen van de eerste les met de leerlingen gedeeld.

2. Bespreken indeling Atheense samenleving (5 minuten).

Aan de hand van het boek *The Rise and Fall of Classical Greece* (Ober, 2016, p.157-190) worden verschillende sociale klassen uit de Atheense samenleving besproken. Deze is tevens te vinden in de lespresentatie. Dit om de bestaande voorkennis van de leerlingen aan te wakkeren. Deze lessenreeks is gemaakt vanuit de veronderstelling dat leerlingen reeds kennis hebben opgedaan over de Atheense democratie uit de Oudheid. Buiten het trainen van contextualisatie is deze lessenreeks een verdieping op de reeds bestaande kennis over de Atheense democratie (Howson & Shemilt, 2011, p.74).

Door de verschillende sociale klassen uit de Atheense Oudheid te bespreken, wordt de voorkennis van de leerlingen geactiveerd, wat helpend kan zijn bij de keuzes die ze gaan maken binnen de werkvorm 'profiel historisch persoon'.

Na het bespreken van de diverse sociale klassen uit de Atheense Oudheid, wordt er een koppeling gemaakt naar de centrale werkvorm van deze les: 'profiel historisch persoon'. Binnen deze werkvorm mag de leerling kiezen of er een Atheense mannelijke- of vrouwelijke burger wordt uitgewerkt. Deze keuzevrijheid sluit aan op de competentie 'autonomie', wat de leerlingen mogelijk meer intrinsiek motiveert om met de opdracht aan de slag te gaan (Ryan & Deci, 2000, p.68-78). Van Boxtel en Van Straaten (2016) onderschrijven dat keuzevrijheid de motivatie verhoogt en zo betekenis geeft aan het schoolvak geschiedenis.

3. Werkvorm 'profiel historisch persoon' (30 minuten).

Het grootste deel van de les staat de werkvorm 'profiel historisch persoon' centraal. Hierbij gaan de leerlingen voor een fictief historisch persoon een sociaal-, cultureel-, economisch-, ruimtelijk- en chronologisch profiel invullen (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96). Dit profiel zou de leerlingen een beter beeld moeten geven hoe Atheense mannen- en vrouwen in 5e v.Chr geleefd moeten hebben. Bovendien stelt Huijgen (2023, p. 8 t/m 9) dat het zélf creëren van een historische context bijdraagt aan het begrip ervan.

Dit profiel vullen de leerlingen in aan de hand van een kort bronnenonderzoek. De bronnen worden aangeleverd door de docent. Dit zijn zowel primaire- als secundaire bronnen die gaan over de Atheense Oudheid. Deze bronnen dragen bij aan de historische kennis van de leerlingen. Volgens Van Boxtel en Van Drie, is historische kennis namelijk vereist om te kunnen contextualeren (2007, p.95).

Toelichting op het bronmateriaal:

- Bron 1 is een interactieve website waarin er verschillende aspecten van het dagelijks leven van Atheners wordt uiteengezet (Busch, 2023). Hierin worden enkele primaire bronnen, gecombineerd met secundaire bronnen. In deze bron komen alle frames van contextualiseren naar voren (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96), waardoor deze bron als basis dient voor het invullen van het profiel.
- Bron 2 is een filmpje waarin een docent geschiedenis een flipping the classroom laat zien over het leven van de Atheners (Wigcher Verstraete, 2016). In dit filmpje ligt de nadruk op het politieke- en economische frame van contextualiseren.
- Bron 3 is een primaire bron, waarin een vrouw te zien is die graan maalt in een bassin. Deze bron is afkomstig uit Athene rond 450 v.Chr en laat hiermee een bezigheid uit het dagelijks leven van een Atheense vrouw zien. Om deze bron te ondersteunen is er een QR-code met een koppeling naar de website toegevoegd, waarin het eetpatroon van de oude Grieken wordt uiteengezet (IsGeschiedenis, 2022).
- Bron 4 is een fragment uit het boek Leven met de goden: Religie in de oudheid van Kuin (2018, p.10). Met deze bron wordt het culturele frame van contextualiseren verder uitgediept, gezien de bron kort in gaat op de rol van het geloof van Atheners in de 5e eeuw v.Chr.
- Bron 5 is een fragment waarin de klederdracht van mannen en vrouwen uit de Atheense Oudheid wordt uiteengezet (Bieber, 1928, p.78). De leerlingen moeten proberen zich een beeld te vormen van hoe deze mensen eruit gezien moeten hebben, waarin klederdracht een rol speelt.

Bronmateriaal

Bron 1

Een dag in het oude Athene
In de 5e eeuw v.Chr. is Athene de machtigste stadstaat van Europa. Maar het succes komt vrijwel alleen ten goede aan de mannelijke burgers, die elke dag werken aan hun lichaam en intellect terwijl de rest van de...

Bron: (Busch, 2023)

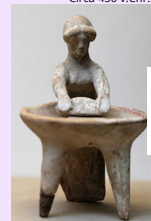
Bron 2

Bron: (Wigcher Verstraete, 2016)

Bron 3

Vrouw maalt graan in een bassin.
Circa 450 v.Chr.

Bron afbeelding: © Marie-Lan Ngapet (2007) / Wikimedia Commons / CC-BY 2.5
Bron website: (IsGeschiedenis, 2022)

Bron 4

Het ritme van het dagelijks leven werd bepaald door een uitpuilende kalender van religieuze festivals en rituelen. Het landschap, op het platteland en in de steden, werd in belangrijke mate gevormd door heiligdommen en tempels.

Bron: (Kuin, 2018)

Bron 5

In de kretomyceense cultuur beperkte de kleding der mannen zich tot een lendendoek, die verschillende vormen kon hebben; de vrouwen droegen dikwijls een klokrok en een kort jasje met halve mouwen, dat borst en schouders vrij liet.

Als hoofdbedekking droegen vrouwen soms een hoofddoek, de mannen een vilten muts of breedgerande hoed. Als schoeisel dienden meestal sandalen, soms ook lage of hoge laarzen. Het toilet van de Griekse vrouw werd voltooid door colliers, armbanden, oorbanglers en ringen van goud, zilver, ivoor en edelstenen; ook parfums, samengesteld uit diverse oliën en sappen, waren vanaf de oudste tijden bekend.

Tot aan de 5e eeuw v.C. droegen zowel mannen als vrije vrouwen gewoonlijk lang haar, dat hetzij los neerhing hetzij op verschillende wijzen opgebonden of gefriseerd was. Tot aan de tijd van Alexander de Grote droegen de meeste mannen een baard, slechts weinige schoren zich; sinds Alexander was de gewoonte om zich te scheren algemeen, het dragen van een baard uitzondering.

Bron: (Bieber, 1928)

Gebruikte literatuur:
• Busch, N. G. (2023, 20 oktober). Een dag in het oude Athene. Historia. <https://historianet.nl/maatschappij/dagelijks-leven/een-dag-in-het-oude-athene>
• Bieber, M. (1928). Griechische Kleidung (vol. 48). <https://doi.org/10.1017/d07542690013801>
• IsGeschiedenis. (2022, 18 juli). Oudgrieks dieet: de mediterrane drie-eenheid. <https://isgiedenis.nl/mediterrane-drie-eenheid>
• Kuin, J. (2018). Leven met de goden: Religie in de oudheid. <https://researchrug.nl/en/publications/leven-met-de-goden-religie-in-de-oudheid>
• Wigcher Verstraete. (2016, 27 juli). Hoe leefden de Grieken? (Video). YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=HYNNF5Y>

Toelichting op het werkblad 'profiel historisch persoon':

De leerling krijgt de keuze of er een Atheense mannelijke- of vrouwelijke burger uitgewerkt wordt. Dit wordt uitgewerkt op het werkblad 'profiel historisch persoon'. De leerling moet negen stappen doorlopen om het profiel in te vullen:

- Stap 1: De leerling noteert de naam, gender en leeftijd van het personage. Vooral bij het noteren van de naam moeten de leerlingen erop letten dat ze niet vervallen in anachronistisch en presentistisch denken, waarbij er eigentijdse namen worden gebruikt (Seixas & Morton, 2012, p.152).
- Stap 2: De leerling geeft op de wereldkaart aan, waar deze persoon vandaan kwam. Hiermee wordt ingespeeld op het ruimtelijke frame van chronologiseren (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96). De leerling krijgt hierdoor een beeld waar Athene zich bevindt.
- Stap 3: De leerling geeft op de tijdbalk aan in welke periode deze persoon geleefd heeft, dit sluit aan op het chronologische frame (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96).
- Stap 4: De leerling beantwoordt drie vragen die gerelateerd zijn aan het economische frame (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96). Hierbij kunnen de leerlingen bron 1 en 2 raadplegen.
- Stap 5: De leerling beantwoordt drie vragen die aansluiten op het sociale frame (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96). Bron 1, 2 en 4 sluiten hierop aan.
- Stap 6: De leerling beantwoordt drie vragen die cultureel geladen zijn (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96). Bron 1, 3, 4 en 5 kunnen hierbij geraadpleegd worden.
- Stap 7: De leerling beantwoordt drie vragen die gaan over politiek (Van Drie & Van Boxtel, 2007, p.95-96). Uit bron 1 en 2 kan hiervoor informatie worden gehaald.
- Stap 8: Naar aanleiding van de voorgaande stappen schetst de leerling globaal uit hoe een dag van deze persoon eruit zag, zo creëert de leerling naar aanleiding van het bronnenonderzoekje zélf de context (Huijgen, 2023, p. 8 t/m 9). Volgens Wineburg is dit een van de lastigere onderdelen bij het trainen van contextualiseren (1998, p.336). Om die reden is de coachende rol van de docent essentieel bij dit onderdeel. Indien de leerlingen hier problemen mee ervaren, zou de docent erop kunnen wijzen dat de voorgaande stappen mogelijk niet goed genoeg zijn ingevuld en dat de leerling hier nogmaals naar moet kijken.
- Stap 9: De leerling moet tot slot verantwoorden welke informatie er uit de bronnen gebruikt zijn voor het invullen van het schema.

LES 2

Inhoud les 2:

In de eerste les van deze lessenreeks hebben de leerlingen een profiel geschetst van een historisch persoon. Hierin hebben leerlingen de keuze gemaakt om voor een man of voor een vrouw te kiezen. Gedurende de tweede les worden er duo's gemaakt. Ieder duo moet bestaan uit leerlingen die een mannelijke én een vrouwelijke profielschets hebben gemaakt. Aan de hand van deze profielschetsen gaan de leerlingen een dag uit het leven van een Atheense man en vrouw schematisch weergeven.

Leerdoelen:

Leerdoel 4: De leerling kan, door middel van de expert-methode, informatie uitwisselen met klasgenoten over het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.

Leerdoel 5: De leerling kan overeenkomsten en verschillen te duiden tussen het dagelijkse leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.

Vorbereiding:

Om deze les te kunnen geven zijn de volgende materialen nodig:

- Laptop + digibord
- Lespresentatie (zie docentenmateriaal)
- Opdracht historisch profiel (les 1)
- Schema dagelijks leven (zie leerlingmateriaal)

Deze les bestaat uit vier delen:

1. Terugblik vorige les, duo's vormen (10 minuten).

De docent blikt samen met de leerlingen terug op de vorige les. De profielschets die tijdens dit uur gemaakt is, zal de basis vormen voor de tweede les uit deze driedelige lessenreeks. Vervolgens worden de lesdoelen aan de leerlingen gepresenteerd.

Binnen de profielschets hebben de leerlingen ervoor gekozen om een man óf een vrouw uit te werken. De leerlingen krijgen de opdracht om duo's te vormen. In de vorige les stond de competentie 'autonomie' centraal, deze les wordt meer ingespeeld op de competentie 'relatie', gezien de leerlingen middels een samenwerking de sociale verbindtenis met elkaar aangaan (Ryan & Deci, 2000, p.68-78).

Zoals eerder vermeld worden er duo's, indien het niet uitkomt trio's, gevormd waarin zowel een mannelijke- als een vrouwelijke profielschets vertegenwoordigd is.

2. Schema dagelijks leven invullen (25 minuten).

Zodra de duo's gevormd zijn, gaan de leerlingen aan de slag met het invullen van een schema waarin het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr met elkaar wordt vergeleken. Huijgen stelt dat rechtvaardige conclusies trekken over, onder andere, overeenkomsten en verschillen nodig zijn om vaardiger te worden in historisch contextualiseren (Huijgen, 2018, p.16-17).

Om dit schema te kunnen invullen, gebruiken de leerlingen de gemaakte profielschets van de vorige les. Middels de expert-methode, waarin de leerlingen expert zijn op het gebied van het uitgewerkte geslacht binnen de profielschets, zorgen de leerlingen ervoor dat ze de informatie met elkaar uitwisselen.

Met de verkregen informatie vullen de leerlingen het schema in. Deze bestaat uit vier onderdelen:

1. Categorie: deze zijn vrij in te vullen voor de leerlingen, wat opnieuw inspeelt op autonomie (Ryan & Deci, 2000, p.68-78). Opnieuw speelt de docent hierin een coachende rol met feedback. Enkele voorbeelden van categorieën kunnen zijn: voeding, werk, gezin, rituelen en religie.
2. Man: aan de hand van de gekozen categorie vullen de leerlingen in hoe dit volgens hen voor een Atheense man uit de 5e eeuw v.Chr eruit zag.
3. Vrouw: aan de hand van de gekozen categorie vullen de leerlingen in hoe dit volgens hen voor een Atheense vrouw uit de 5e eeuw v.Chr eruit zag.
4. Overeenkomst of verschil: tot slot moeten de leerlingen het gegeven antwoord bij 'man' en 'vrouw' met elkaar vergelijken. Hieruit moeten de leerlingen een conclusie trekken of ze hierin een overeenkomst of een verschil zien.

3. Nabespreken werkvorm (5 minuten).

Na ongeveer 25 minuten wordt de werkvorm klassikaal nabesproken. Het is belangrijk dat de docent tijdens dit onderwijsleergesprek naar de bevindingen van de leerlingen vraagt.

Hieronder volgen enkele richtvragen die de docent aan de klas zou kunnen vragen:

- Welke categorieën hebben jullie ingevuld?
- Hoe zijn jullie aan de informatie gekomen?
- Welke overeenkomsten zie je tussen man en vrouw?
- Welke verschillen tussen Atheense mannen en vrouwen heb je opgemerkt?
- Zouden sociale lagen hierin een rol kunnen spelen?
- Wat is er opgevallen tijdens het invullen van dit schema?

4. Vooruitblik op de volgende les (10 minuten).

In de laatste les gaan de leerlingen één onderdeel uit het werkblad 'schema dagelijks leven' verbeelden. De docent besteedt het laatste gedeelte van de les aan de uitleg van deze opdracht. Hierbij kan tevens de lespresentatie geraadpleegd worden (zie Bijlage D).

De leerlingen gaan een verbeeldingsobject maken. Het uitgangspunt hiervoor is één onderdeel uit het werkblad 'schema dagelijks leven'. De leerlingen krijgen drie opties/vormen om dit uit te werken:

1. Ze maken een kijkdoos waarin een tafereel uit het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr wordt uitgebeeld.
2. Ze maken een object na dat belangrijk was in het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.
3. De leerlingen tekenen/schilderen een tafereel uit het dagelijkse leven van mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.

Deze opdracht zou de creativiteit van de leerling moeten aanwakkeren en maakt de eindactiviteit van deze lessenreeks levendig (Kitson et al., 2011, p.56). Het maken van het verbeeldingsobject dient, buiten de vorm, aan een aantal eisen te voldoen.

- Allereerst werken de leerlingen in duo's het verbeeldingsobject uit. Dit blijven dezelfde duo's van de tweede les.
- Ten tweede moet het eindproduct in beeldende vorm, antwoord geven op de centrale IBQ van deze lessenreeks. Middels een korte presentatie, van ongeveer vijf minuten krijgen de leerlingen de mogelijkheid om dit mondeling te verantwoorden. Het moment waarop de duo's het verbeeldingsobject presenteren, wordt afgesproken met de docent.
- Tot slot dient de leerling de uitgewerkte werkbladen 'profiel historisch persoon' en 'schema dagelijks leven' in te leveren in combinatie met het verbeeldingsobject.

LES 3

Inhoud les 3:

In de tweede les hebben de leerlingen een dag van een Atheense man en een Atheense vrouw uit de 5e eeuw v.Chr. schematisch weergegeven. Hierbij hebben de leerlingen in duo's gewerkt. Ter voorbereiding van deze les, hebben de leerlingen per duo één onderdeel uit het schema gekozen, die verbeeld moet worden in een kijkdoos, een belangrijk nagemaakt object uit die tijd óf een schilderij/tekening.

Leerdoelen:

Leerdoel 6: De leerling leert om een dagelijks tafereel van een Atheense man én vrouw uit de 5e eeuw v.Chr te visualiseren.

Voorbereiding:

Om deze les te kunnen geven zijn de volgende materialen nodig:

- Laptop + digibord
- Lespresentatie
- De verbeeldingsobjecten gemaakt door de leerlingen.
- Exit-ticket

Deze les bestaat uit drie delen:

1. Opening les, terugblik op de vorige les (5 minuten).

De docent opent de les, waarin kort teruggeblikt wordt op de vorige les. Hierin hebben leerlingen in duo's een schema met overeenkomsten en verschillen tussen Atheense mannen- en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr ingevuld (zie Bijlage G). Één onderdeel uit dit schema hebben ze per duo verbeeld in het verbeeldingsobject dat gedurende de les door ieder duo gepresenteerd zal worden. Dit is de levendige eindactiviteit van deze lessenreeks (Kitson et al., 2011, p.56).

2. Presentaties (30 minuten).

Er zijn diverse presentatiemogelijkheden:

1. Ieder duo presenteert centraal het verbeeldingsobject voor de klas.
2. De klas wordt in twee groepen verdeeld. Vervolgens wordt er in carrouselvorm gepresenteerd, waarbij halverwege de les de groepen wisselen.
3. Er worden meerdere duo's aan elkaar gekoppeld die het product kort aan elkaar presenteren. Afhankelijk van de afsluitende vorm, formatief of summatief, d van deze presentaties kan een passende presentatievorm gekozen worden.

3. Centrale afsluiting. (10 minuten)

Nadat ieder groepje het verbeeldingsobject gepresenteerd heeft, wordt deze lessenreeks afgesloten. Hierin wordt kort teruggeblikt naar de activiteiten en de totstandkoming van het antwoord op de IBQ. Leerlingen vullen een exit-ticket in, waarop ze bevindingen en feedback kunnen geven (zie Bijlage H).

BEOORDELINGSRUBRIC

LESSENREEKS IBQ

Voorwaardelijke criteria beoordeling: de leerling heeft...

- Het profiel historisch persoon gemaakt.
- Het schema overeenkomsten/verschillen gemaakt.
- In samenwerking een verbeeldingsobject gemaakt en dit gepresenteerd tijdens de les.

Onderdeel	Matig (0pnt)	Voldoende (1pnt)	Goed (2pnt)
Les 1: Profiel historisch persoon			
Chronologisch frame	Op het profiel wordt een andere tijdperiode dan tijdvak 2 aangeduid.	Op het profiel wordt tijdvak 2 aangeduid.	Op het profiel wordt de de 5e eeuw v.Chr. aangegeven.
Ruimtelijk frame	Op de kaart wordt een land/gebied/plek buiten Griekenland geduid.	Op de kaart wordt Griekenland aangeduid.	Op de kaart wordt Athene aangeduid.
Economisch/ cultureel/ politiek frame	De leerling beantwoord niet navolgbaar de vragen die gaan over het economische-, politieke- en culturele frame met daarin geen koppeling naar de bron(nen).	De leerling beantwoord navolgbaar de vragen die gaan over het economische-, politieke- en culturele frame met daarin geen koppeling naar de bron(nen).	De leerling beantwoord navolgbaar de vragen die gaan over het economische-, politieke- en culturele frame met daarin een koppeling naar de bron(nen).
Les 2: Schema overeenkomsten en verschillen			
Invulling schema	De leerling vult vanuit verschillende perspectieven het schema in, waarin geen diverse overeenkomsten en verschillen tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr. naar voren komen.	De leerling vult vanuit verschillende perspectieven het schema in, waarin óf overeenkomsten óf verschillen tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr. naar voren komen.	De leerling vult vanuit verschillende perspectieven het schema in, waarin diverse overeenkomsten en verschillen tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr. naar voren komen.
Les 3: Verbeeldingsobject			
Verbeeldingsobject	Het verbeeldingsobject laat geen <i>overeenkomst</i> of <i>verschil</i> zien tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.	Het verbeeldingsobject laat wel een <i>overeenkomst</i> of <i>verschil</i> zien tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.	Het verbeeldingsobject laat duidelijk een <i>overeenkomst</i> of <i>verschil</i> zien tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.
Presentatie	De leerling presenteert het verbeeldingsobject. Hierbij is geen sprake van duidelijk stemgebruik en een duidelijke opbouw presentatie	De leerling presenteert het verbeeldingsobject. Hierbij is sprake van duidelijk stemgebruik óf een duidelijke opbouw presentatie	De leerling presenteert het verbeeldingsobject. Hierbij is sprake van duidelijk stemgebruik én een duidelijke opbouw presentatie
Antwoord op de IBQ	De leerling geeft geen antwoord op de IBQ.	De leerling geeft antwoord op de IBQ, waarin geen afweging wordt gemaakt tussen de overeenkomsten en de verschillen tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.	De leerling geeft antwoord op de IBQ, waarin wel een afweging wordt gemaakt tussen de overeenkomsten en de verschillen tussen Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.

Berekening summatief / formatief cijfer:

Aantal behaalde punten / $14 \times 9 + 1 =$ behaald cijfer

LESPRESENTATIE

In hoeverre verschilde de invulling van het dagelijks leven van een Atheense man ten opzichte van een Atheense vrouw gedurende de 5e eeuw v.Chr?

WAT GAAN WE DOEN?

LES 1

- Bronnenonderzoekje.
- Profiel invullen voor een historisch persoon.

LES 2

- Expert-methode.
- Schema overeenkomsten en verschillen man-vrouw maken.

LES 3

- Verbeeldingsobject maken

LESDOELEN LES 1

- De leerling kan benoemen uit welke verschillende sociale lagen de Atheense samenleving bestond gedurende de 5e eeuw v.Chr.
- De leerling kan, door het bestuderen van primaire- en secundaire bronnen over de Atheense Oudheid, uitleggen hoe een dag uit het leven van een Atheense man of vrouw uit de 5e eeuw v.Chr. eruit zag.
- De leerling kan voor een fictief historisch persoon een sociaal, cultureel, economisch, ruimtelijk en chronologisch profiel maken.

Bevolkingsgroep	Totaal aantal mensen	Procentage van de bevolking*	Mogelijkheid om te stemmen
Mannelijke burgers	29 900	12%	Ja
Vrouwelijke burgers	29 900	12%	Nee
Kindertn van burgers	74 750	31%	Nee
Metaken*	25 775	11%	Nee
Slaven	80 000	34%	Nee
Totale bevolking	240 235	Procentage totale bevolking in staat om te stemmen: 12%	

* Metaken waren buitenlanders of Grieken uit andere stadsstaten die zich vestigden in Athene, meestal voor de handel. Ze werden een deel van de stedelijke economie, nijverheid en onderwijs.

WERKVORM PROFIEL HISTORISCH PERSOON

Wat?

- Stap 1: Kies of je een man of vrouw wilt uitwerken.
- Stap 2: Lees de bronnen door.
- Stap 3: Aan de hand daarvan vul je het profiel voor jouw historische personage in. Dit doe je voor zowel een armals voor een rijk persoon.

Hoelang?
30 minuten

Als je klaar bent?
Dan werk je nog een profiel uit, waarin je een andere keuze maakt dan bij stap 1.

LESDOELEN LES 2

- De leerling kan, door middel van de expert-methode, informatie uitwisselen met klasgenoten over het dagelijks leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.
- De leerling kan overeenkomsten en verschillen te duiden tussen het dagelijkse leven van Atheense mannen en vrouwen uit de 5e eeuw v.Chr.

EXPERT-METHODE

Wat?

- Stap 1: Maak duo's. Zorg ervoor er in ieder duo een historisch profiel van een man én een vrouw zit.
- Stap 2: Wissel de informatie met elkaar uit.
- Stap 3: Maak een schema waarin je de overeenkomsten en de verschillen noteert tussen het dagelijkse leven van Atheense mannen en vrouwen.

Hoelang?
25 minuten, daarna gaan we het nabespreken. Tot slot bespreken we de kijkdoos-opdracht.

Als je klaar bent?
Overleg met elkaar welk onderdeel uit het schema jullie het meeste aanspreekt.

VOOR DE VOLGENDE LES...

DAGELIJKS LEVEN VERBEELDEN

Aan de hand van het schema met overeenkomsten en verschillen tussen het dagelijkse leven van Atheense mannen en vrouwen ga je één onderdeel verbeelden.

Wat?

- Stap 1: Kies uit het schema één onderdeel.
- Stap 2: Je keuze bij stap 1 ga je verbeelden. Je kan voor een van de volgende opties kiezen:
 - Maak een kijkdoos waarin je het onderdeel van het schema verbeeldt.
 - Maak een object dat belangrijk was, passend bij het onderdeel van het schema.
 - Schilder of teken het onderdeel van het schema.
- Stap 3: Op het afgesproken moment neem je jouw verbeeldingselement mee en presenter je kort wat je hebt gemaakt.

Let op: met je verbeeldingselement moet je antwoord kunnen geven op de BQ: In hoeverre verschilde de invulling van het dagelijks leven van een Atheense man ten opzichte van een Atheense vrouw gedurende de 5e eeuw v.Chr.?

Hoelang?
Dit werk je thuis uit.

LEERLINGMATERIAAL

Bronmateriaal

Bron 1

Een dag in het oude Athene

In de 5e eeuw v.Chr. is Athene de machtigste stadstaat van Europa. Maar het succes komt vrijwel alleen ten goede aan de mannelijke burgers, die elke dag werken aan hun lichaam en intellect terwijl de rest van de...

Historia / Sep 30, 2022

Bron: (Busch, 2023)

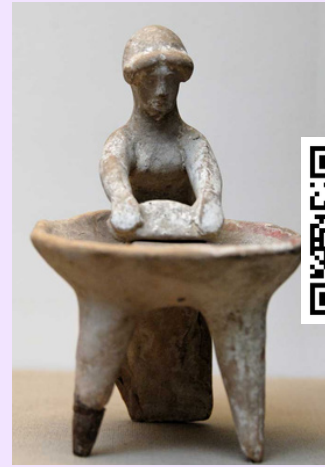
Bron 2

Bron: (Wigcher Verstraete, 2016)

Bron 3

Vrouw maakt graan in een bassin.
Circa 450 v.Chr.

Bron afbeelding: (© Marie-Lan Nguyen (2007) / Wikimedia Commons / CC-BY 2.5)
Bron website: (IsGeschiedenis, 2022)

Bron 4

Het ritme van het dagelijks leven werd bepaald door een uitpuilende kalender van religieuze festivals en rituelen. Het landschap, op het platteland en in de steden, werd in belangrijke mate gevormd door heiligdommen en tempels.

Bron: (Kuin, 2018)

Bron 5

In de kreta-myceense cultuur beperkte de kleding der mannen zich tot een lendendoek, die verschillende vormen kon hebben; de vrouwen droegen dikwijls een klokrok en een kort jasje met halve mouwen, dat borst en schouders vrij liet.

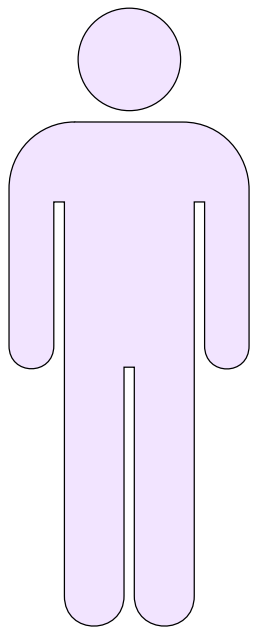
Als hoofdbedekking droegen vrouwen soms een hoofddoek, de mannen een vilten muts of breedgerande hoed. Als schoeisel dienden meestal sandalen, soms ook lage of hoge laarzen. Het toilet van de Griekse vrouw werd voltooid door colliers, armbanden, oorbellen en ringen van goud, zilver, ivoor en edelstenen; ook parfums, samengesteld uit diverse oliën en sappen, waren vanaf de oudste tijden bekend.

Tot aan de 5e eeuw v.C. droegen zowel mannen als vrije vrouwen gewoonlijk lang haar, dat hetzij los neerhing hetzij op verschillende wijzen opgebonden of gefriseerd was. Tot aan de tijd van Alexander de Grote droegen de meeste mannen een baard, slechts weinige schoren zich; sinds Alexander was de gewoonte om zich te scheren algemeen, het dragen van een baard uitzondering.

Bron: (Bieber, 1928)

Gebruikte literatuur:

- Busch, N. G. (2023, 20 oktober). Een dag in het oude Athene. *Historia*. <https://historianet.nl/maatschappij/dagelijks-leven/een-dag-in-het-oude-athene>
- Bieber, M. (1928). *Griechische Kleidung* (Vol. 48). <https://doi.org/10.1017/s0075426900113801>
- IsGeschiedenis. (2022, 18 juli). Oudgrieks dieet: de mediterrane drie-eenheid. <https://isgeschiedenis.nl/nieuws/oudgrieks-dieet-de-mediterrane-drie-eenheid>
- Kuin, I. (2018). Leven met de goden: Religie in de oudheid. <https://research.rug.nl/en/publications/leven-met-de-goden-religie-in-de-oudheid>
- Wigcher Verstraete. (2016, 27 juli). Hoe leefden de Grieken? [Video]. YouTube. <https://www.youtube.com/watch?v=-hYxNxft5YY>

Profiel historisch persoon

Naam:

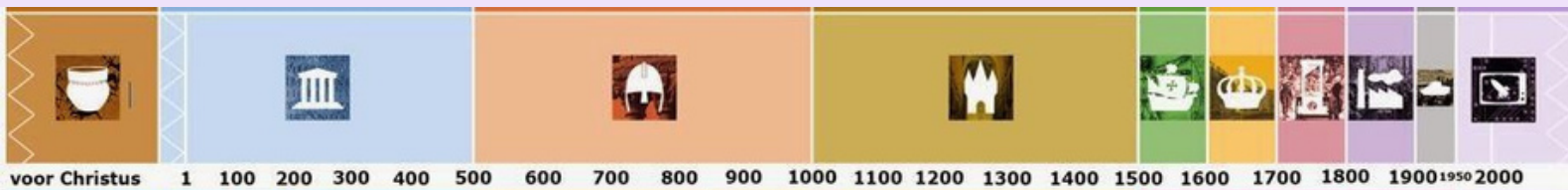
Gender:

Leeftijd:

Geef aan op de kaart waar deze persoon vandaan kwam.

Geef aan op de tijdbalk wanneer deze persoon leefde.

Wat doet deze persoon in het dagelijkse leven?

Welke bezittingen heeft deze persoon?

Waar(in) woont deze persoon?

Met wie gaat deze persoon voornamelijk om?

Hoe wordt er in de samenleving naar deze persoon gekeken?

Hoe kijkt deze persoon naar anderen mensen in de samenleving?

Wat is belangrijk voor deze persoon?

Waaruit laat deze persoon zien wat hij/zij/het belangrijk vindt?

Welke tradities en gewoonten horen bij deze persoon?

Waarover heeft deze persoon macht/invloed?

(Hoe) kan deze persoon meer invloed krijgen?

Naar wie of wat moet deze persoon luisteren?

Omschrijf een dag van deze persoon, dit mag in woord of beeld:

Welke informatie heb je uit de bronnen gehaald om je profiel mee in te vullen?

- Bron 1:
- Bron 2:
- Bron 3:
- Bron 4:
- Bron 5:

EXIT-TICKET

Tip en tops voor jezelf:

Tip en tops voor de docent:

Tip en tops voor de klas:

Naam:

Klas:

Datum:

Onderwerp:

Omcirkel hoe je je voelt over de lessenreeks

Leg uit waarom je voor deze smiley gekozen hebt:

Noem 3 dingen die je geleerd hebt deze lessenreeks

Welke vragen heb je nog over de lesstof?

EXIT-TICKET

Tip en tops voor jezelf:

Tip en tops voor de docent:

Tip en tops voor de klas:

Naam:

Klas:

Datum:

Onderwerp:

Omcirkel hoe je je voelt over de lessenreeks

Leg uit waarom je voor deze smiley gekozen hebt:

Noem 3 dingen die je geleerd hebt deze lessenreeks

Welke vragen heb je nog over de lesstof?
